

Simpozij o kazenski odgovornosti

Beograd, 4. in 5. junija 1965

Nezadovoljstvo s sedanjim stanjem na področju kazenske odgovornosti je tako po svetu kot tudi pri nas postalo že skoraj splošen pojav. Nezadovoljstvo ima svoje vzroke v težavah, na katere zadeva praksa, te pa zbuja tudi kazenskopravno teorijo k novim raziskovanjem. Žal najdemo v tuji literaturi, v naši pa še prav posebej, pretežno le takšne razprave, ki se ukvarjajo s posameznimi problemi s tega področja in ki jih skušajo rešiti v okviru iste izhodiščne osnovne filozofije. Toda ugotoviti moramo, da posamezni, bolj ali manj prakticistični ali pa dogmatični problemi niso tisto temeljno, kar je treba rešiti. Problem tiči prav v izhodiščni filozofiji kazenskega prava nasploh in kazenske odgovornosti posebej. To spoznanje je pobudilo v zadnjih letih številne razgovore, simpozije in druga srečanja na nacionalni in mednarodni ravni. O problemih kazenske odgovornosti so govorili na mednarodnem kolokviju v Strasbourgu leta 1959, na mednarodnem kolokviju v Ženevi leta 1961 in še kje. Razen tega pa je tudi publicistika o tem problemu v zadnjih letih zelo živahna, zlasti še zaradi tega, ker postajajo vse bolj številni tako imenovani delikti iz malomarnosti, s tem pa tudi vse bolj težko uporabne določbe kazenskih zakonikov, ki temeljijo na klasični teoriji kazenske odgovornosti.

Tudi pri nas je bilo že nekajkrat sproženo vprašanje o kazenski odgovornosti, med drugim na posvetovanju jugoslovanskega združenja za kazensko pravo in kriminologijo o novi ustavi in boju proti kriminaliteti jeseni 1962 v Beogradu. Zaradi vsega tega je inštitut za kriminološka in kriminalistična raziskovanja v Beogradu, v sodelovanju z jugoslovanskim združenjem za kazensko pravo in kriminologijo, sprejel vse pohvale vreden sklep, da bi priredil v letošnjem letu simpozij o kazenski odgovornosti.

Simpozij je bil 4. in 5. junija letos v prostorih omenjenega inštituta v Beogradu. Glede na to, da je bil to prvi razgovor pri nas o tem vprašanju in glede na to, da teo-

retični in filozofski temelji pojma kazenske odgovornosti pri nas še niso bili resneje načeti, je bil za simpozij pripravljen samo en glavni referat. Pripravil ga je prof. dr. Ljubo Bavcon z ljubljanske pravne fakultete. V naslednjem podajamo kratek povzetek misli, ki so bile v referatu izražene.

Referat ima naslov: »Nekateri teoretični problemi kazenske odgovornosti«. Razdeljen je na štiri poglavja. V prvem poglavju razpravlja avtor o družbenih in filozofskih osnovah instituta kazenske odgovornosti, kakor je poznan v teoriji in v pozitivnem pravu. Te osnove je avtor našel v potrebah nastajajoče buržoazne družbe in v filozofiji, ki je pripravljala in spremljala buržoazno družbeno preobrazbo v 18. stoletju in prvi polovici 19. stoletja. Temeljna teorija kazenske odgovornosti se vse do danes in celo tudi v socialističnih državah ni spremenila, kljub vsem spremembam družbene stvarnosti in kljub vsem svetovnonazorskim spremembam, do katerih je prišlo v zadnjih dvesto letih. Izhodišče za pravno normiranje kazenske odgovornosti ostaja predpostavka o človeku, ki da je od narave obdarjen s svobodno voljo, s človeškimi pravicami in s čistim razumom. Vse kaže, ugotavlja avtor, da so realne potrebe za zavarovanje družbe tudi v socialističnih družbenih razmerah tako močne, da nikogar preveč ne moti očiten prepad med splošnim dialektično-materialističnim pogledom na svet po eni strani in idealističnimi ter metafizičnimi konstrukcijami v kazenskem pravu po drugi strani.

V drugem poglavju sooča avtor absolutno deterministična, absolutno indeterministična in zmerna stališča s stališči, ki bi v tem pogledu izhajala iz dialektično-materialistične filozofije. Tu ugotavlja šibkost marksistične filozofije, ki ima sicer neka izhodišča glede pojmovanja o odnošajih med zakonitostjo in naključjem, med nužnostjo in svobodo, ki pa spriči premočnih, pragmatistično pojmovanih potreb o varovanju družbe ni bila zmožna izoblikovati novo pojmovanje o človekovi

splošni in posebej o kazenski odgovornosti. Tako avtor opozarja na neki zanimiv pojav. Vse teorije priznavajo, da so človekova dejanja in ravnanja pogojena z različnimi biološkimi, socialnimi in psihološkimi faktorji, da pa kljub temu ostaja neki »prostor«, v katerega okviru je posameznik svoboden, se svobodno odloča med dobrim in zlim, med vrlino in grehoto. Kljub takšnim ugotovitvam pa sodobno kazensko pravo uveljavlja v pretežni meri le predpostavko o možnosti človekovega svobodnega odločanja, skoraj povsem pa zanemarja drugi del ugotovitve, namreč kavzalnost in pogojenost človekovih dejanj. To povsem nedvoumno izhaja iz tega, da pozna kazensko pravo kot temeljno in poglavitno sankcijo — kazen. Varnostni ukrepi se uporabljajo le izjemoma, zlasti če gre za varnostne ukrepe terapevtske narave.

Na podlagi vsega tega prihaja avtor do zaključka, da osnovni problem kazenskega prava nasploh in kazenske odgovornosti posebej ne tiči predvsem v filozofiji in teoriji, temveč v razmerah in potrebah družbene stvarnosti, katere odsev in izraz sta filozofija vprašanje, ali more socialistična družba na sedanji razvojni stopnji opustiti »stališče sita buržuja do kriminalitete«, ki kaznuje, ker ni zmožen preprečevati.

V tretjem poglavju avtor analizira instituta krivde in prištevnosti. Pri tem se skuša dokopati do realne vsebine krivde. Po njegovem mnenju je krivda pojav, ki resnično obstoji, kot kategorija posameznikove duševnosti in kot kategorija družbene zavesti. Toda krivda je v kazenskem pravu preobrnjena v aprioristično in abstraktno logično konstrukcijo, ki je izgubila zvezo s svojo resnično vsebino. Potem ko je človeštvo premagalo objektivno pojmovanje odgovornosti za posledice, se je začelo uveljavljati načelo subjektivne odgovornosti za krivdo. Temeljno vprašanje pri tem je, ali je potrebno konkretno kaznivo dejanje obsoditi in storilca kaznovati glede na splošne kriterije časa in razmer o dobrem in zlem. Teorije o krivdi si prizadevajo najti in določiti — jasno in enkrat za vselej — kriterije, po katerih naj bi sodišča reševala to temeljno vprašanje. Kljub brezupnosti teh poskusov (določiti namreč na splošno, jasno in enkrat za vselej te kriterije) jim je treba priznati tudi velik pomen. Z vsakokratnimi, vedno novimi in bolj diferenciranimi kriteriji je teorija pomagala pri določanju razumnih meja pri uporabi kazni. Kazen je namreč v razredni družbi nujno poglavitna vsebina in oblika družbenega reagiranja zoper kriminaliteto; kazen pa, kot je znano, pomeni kljub njeni vse večji humanizaciji v teku zgodovinskega razvoja zelo globok in boleč poseg v človeško

telesno integriteto, osebno svobodo in pravice, v njegovo človeško dostojanstvo in v njegovo premoženje. Toda ne glede na to, kako je teorija zasnovala kriterije krivde, in ne glede na to, kako je krivda zakonodajno tehnično normirana, vedno so se uveljavljali splošni pojmi časa in razmer o moralnem in nemoralnem kot temeljni kriterij vsake sodbe o krivdi.

Prištevnost je po avtorjevem mnenju abstraktno-logična konstrukcija, ki je bila potrebna zaradi logične zaokroženosti teorije o kazenski odgovornosti. Konstrukcija je zgrajena na pojmu krivde, to se pravi na določeni kvaliteti zavesti in volje. Zavest ali volja pa seveda v nekaterih primerih sploh ne obstajata ali vsaj nista na tisti povprečni ravni, ki se predpostavlja kot lastna normalnemu človeku. Tako se torej pojavlja vprašanje, ali je posameznik sposoben biti kriv — in to je prištevnost. V resnici pa prištevnost kot neko biopsihološko stanje ali lastnost človekove duševnosti sploh ne obstaja. Avtor zato meni, da konstrukcija prištevnosti kazenskemu pravu ni potrebna.

V četrtem poglavju skuša avtor izoblikovati izhodišča za novo koncepcijo kazenske odgovornosti. Pri tem se ni mogel izogniti razpravljanju o kriminaliteti kot družbenem pojavu, o potrebi, vsebini in obliki družbenega reagiranja proti kriminaliteti v specifičnih razmerah naše družbe. Po njegovem mnenju je seveda razumljivo, da mora družba reagirati proti kriminaliteti, ni pa več potrebno, da se pri tem omejuje na pasivno moralizatorsko reagiranje, ki se izraža v prevladujoči uporabi nasilja v obliki represivne in retributivne kazni. To velja tembolj zaradi tega, ker je jugoslovanska družba začela proces dezalienacije človeka v obliki samoupravljanja.

Odtod avtor zasnavlja kategorijo človekove splošne družbene odgovornosti, ki je posledica spoznanja, da je človek aktivno družbeno bitje. Kot takšen prispeva s svojim aktivnim ali pasivnim vedenjem, s svojim pozitivnim ali negativnim delovanjem k nastanku končne rezultante, ki je posledica vseh posameznih volj in dejanj ljudi (Engels). Splošna človekova družbena odgovornost torej obstaja kot kategorija posameznikove in družbene zavesti. Hkrati pa se odgovornost pojavlja tudi kot deontološka kategorija in kot eno izmed sredstev za podrejanje posameznika splošnim pravilom za sožitje ljudi v družbi.

To pa ne pomeni, da je odgovornost za vse ljudi enaka, apriorna kategorija in da je uporaba retributivne kazni njegova edina mogoča posledica. Avtor kritizira ozko koncepcijo gibanja za novo družbeno varstvo, ki

jemlje posameznikov »čut odgovornosti« za izhodišče kazenskega prava.

Predlaga, naj se tradicionalni kazensko-pravni silogizem — kaznivo dejanje — kazenska odgovornost (krivda) — kazen — zamenja z drugačnim, bolj smiselnim logičnim redom, in sicer: kaznivo dejanje — osebnost storilca v družbenem okolju — ustrezna kazenska sankcija. Pri tem naj se krivda kot splošni institut kazenskega prava upošteva samo kot kriterij za razmejitev med tistimi dejanji, ki so posledica naključja, in tistimi dejanji, ki so posledica brezobzirnosti, grobosti ali drugih podobnih negativnih človeških ravnanj. Očitno gre torej za določitev kriterija, ki naj razmeji naključje in takšno človekovo ravnanje, ki mu lahko očitamo vsaj malomarnost. Pri veliki večini naklepnih kaznivih dejanj je namreč krivda kot moralno negativno vrednotenje storilčevega ravnanja že pojmovno in avtomatično vsebovana v samem kaznivem dejanju. Ugotavljanje krivde, njene stopnje itd. je v takšnih primerih eno izmed vprašanj, ki zadevajo osebnost storilca v družbenem okolju. Zato moramo vprašanje krivde ocenjevati in vrednotiti skupaj z vsemi drugimi podatki o osebnosti v družbenem okolju, da bi lahko izbrali in uporabili ustrezno kazensko sankcijo. Ustrezna kazenska sankcija ni tista, ki naj bi jo storilec zaslužil kot sorazmerno storjenemu kaznivemu dejanju, temveč tista, ki bi bila najbolj primerna za varstvo družbe in njenih vrednot in za resocializacijo storilca.

V zaključnem poglavju predvideva avtor pripombe in ugovore zoper koncepcije, ki jih je razvil. Zaradi tega že vnaprej obravnava tri najbolj znane ugovore, in sicer vprašanja o zakonitosti, pravičnosti in generalni preveciji.

Ugovor, da bi uvajanje predlaganih novot v kazensko pravo lahko pomenilo nevarnost za zakonitost in varstvo človekovih pravic in svoboščin, presoja avtor kot vsega upoštevanja vreden. Toda ko natančneje razmišlja o tem ugovoru v zvezi s predloženimi koncepcijami, sodi, da te nevarnosti vendarle ni. Morda bi se dalo trditi celo nasprotno; opustitev nerealnih konstrukcij in njihova zamenjava z jasno določenimi pogoji, ob katerih se neko človekovo dejanje lahko razglasi za kaznivo dejanje, bi na najmanjšo mero zmanjšalo takšne pojave, ki so ob nejasnosti in globokih razlikah med teorijo, zakonodajo in prakso vsaj teoretično mogoči.

Pravičnost je prav gotovo ena izmed bistvenih zahtev kazenskega prava in kazenskega pravosodja. Toda, ali je mogoče trditi, da je pravično to, kar danes delamo. Avtor namreč sodi, da odmera kazni »po zaslugi« izraža le neko umišljeno pravičnost, saj ni

racionalnega kriterija, s katerim bi se dalo razložiti, zakaj na primer je zaslužil storilec hude telesne poškodbe ravno tri mesece zapora.

Ob novem kriteriju — varovanju družbe in resocializaciji storilca — se pokaže problem pravičnosti v drugačni luči. Kriterij je jasen, namen je določen in takšna pravičnost do družbe ter do storilca je tista relativna, konkretna in realna pravičnost, ki si jo lahko želimo. Na možni očitki pragmatizma odgovarja avtor, da seveda ni nujno pravično to, kar je videti koristno s stališča trenutnih potreb. Predložena koncepcija pravičnosti pa pomeni afirmacijo načela, po katerem je koristno in pravično tisto, kar osvobaja človeka njemu tujih, neosveščenih bioloških in družbenih sil, kar ga plemeniti in dviga njegovo človeško vrednost.

Avtor na kraju v zvezi z generalno prevecijo ugotavlja, da je mila in nediferencirana kaznovalna politika naših sodišč že sama po sebi v veliki meri odpravila generalnoproventivni učinek kazni. Sicer pa se avtor ne zavzema za uporabo strožjih kazni, temveč za uporabo smiselnih in smotrnih kazenskih sankcij. Pri tem meni, da za generalnoproventivno delovanje kazenskega pravosodja povsem zadostuje, če vsako kaznivo dejanje doživi družbeno reakcijo v obliki kazenskega postopka in v obliki moralne in etične obsodbe.

Vrsta in višina kazni, ki jo sodišče izreče po opravljenem kazenskem postopku, imata dosti manjši generalnoproventivni učinek, kot se zdi. Tega bi lahko bistveno povečali, če bi bila kazenska sankcija ustrezna, to se pravi, izbrana in odmerjena glede na resnične in konkretno spoznane potrebe družbenega okolja in storilčeve resocializacije.

* *

V zelo živi razpravi po referatu se je zvrstilo 23 govornikov, ki jim čas za razpravo ni bil omejen. Ocene in stališča referata so, kot vsaka novost, pobudila ognjevite nasprotnike, pa tudi mnogo takšnih, ki so se v celoti ali deloma pridružili referentovim mnenjem. Toda ta, zunanja značilnost simpozija je morda še najmanj pomembna. Niti organizator niti referent nista imela namena doseči, da bi se na simpoziju sprejeli kakšni sklepi. Šlo je predvsem za to, da bi odprli tudi pri nas razpravo o kazenski odgovornosti in da bi soočili različna stališča v namenu, da bi se ta medsebojno oplajala in obogatila.

V pričujočem povzetku je seveda težko, da bi natančno in izčrpno obnovili misli, izražene v razpravi, tako kot bi po svoji teht-

nosti zaslužile.* Ugovori so se pretežno dotikali tistih vprašanj, ki jih je glavni referent že vnaprej obravnaval. Razprava je zlasti pokazala veliko občutljivost kazenskopravnih strokovnjakov za vprašanja, ki so v zvezi z zakonitostjo in z varstvom človekovih pravic. Ni dvoma, da bo treba pri kakršnikoli spremembi veljavnega kazenskega prava posvetiti vso pozornost temu vprašanju.

V nadaljnjem, kratkem prikazu razprave želimo pokazati samo na nekatere probleme, ki so bili načeti in glede katerih sodimo, da so znatnega pomena ter da so udeleženci z njimi prispevali k uspehu simpozija.

1. Več udeležencev je v razpravi poudarilo, sicer tako, kot tudi glavni referat, da je ena izmed bistvenih funkcij kazenskega prava v utrjevanju družbene morale in discipline državljanov. Nekateri so očitali predloženim koncepcijam, češ da se odrekajo kriterijem morale in da bi uresničitev takšnih koncepcij v tem pogledu povzročila zmedo. Ugovori te vrste so povzročili tudi odgovore in tako je razprava pripeljala do nedvoumne in soglasne ugotovitve, da morala je in mora ostati temelj kazenskega prava in kazenskega pravosodja. V tem smislu izhaja iz razprave tudi prepričanje, da sta človekova splošna družbena odgovornost in posebej še kazenska odgovornost kategoriji, ki ne le realno obstajata, temveč ki ju je treba tudi s kazenskopravnimi sredstvi razvijati in utrjevati. To pa seveda ne pomeni, da moramo ostati pri starih konstrukcijah kazenske odgovornosti. Pri bolj preciznih in bolj nadrobni obravnavah in predlogih za novo ureditev kazenske odgovornosti pa bomo morali imeti omenjene zahteve vedno pred očmi.

2. V razpravi so nekateri udeleženci kritizirali stališča referata, češ da preveč zaupa v druge znanosti o človeku (psihologija, psihiatrija, socialno delo itd.), ki da so v resnici še zelo šibke in nezmožne razvozlati uganko, ki jo pomeni človek. Ti ugovori so spodbudili odgovore, ki so opozorili na to, da sodnik še manj ve o človeku, pa vendarle mora odločati o njegovi usodi. Ne da se torej vzdrževati stališča, ki bi priznavalo in branilo laikovo pravico odločati o človekovi usodi, odrekalo pa bi strokovnjaku celó pravico sodelovati pri takšnih odločitvah.

3. V razpravi so udeleženci večkrat opozorili na vprašanje o kazenskih sankcijah. Pokazalo se je, da je to vprašanje pri nas še dokaj nejasno in da nekateri slabo razločujejo pojem kazni in njeno izvrševanje.

* Ker so avtorizirani prispevki članov ljubljanskega inštituta za kriminologijo na razpolago, jih v nadaljevanju objavljamo v celoti (op. ured.).

Razen tega pa se je pokazalo, da bomo morali v prihodnje posvetiti posebno pozornost tudi razvoju vrst in oblik kazenskih sankcij, tako da bi sodišča imela na voljo širok register kazenskih sankcij, ki bi jih uporabljala v skladu z zahtevami varovanja družbe in storilčeve resocializacije. Tako je torej predrlo spoznanje o potrebi večjega števila vrst in oblik kazenskih sankcij, čeprav so nekateri menili, da klasična kazen kar ustreza, zlasti glede na to, da se je način njenega izvrševanja močno spremenil.

4. Za nadaljnji razvoj našega kazenskega prava je bilo v razpravi ugotovljeno, da je bistvenega pomena to, da ga ne vezemo na posamezne kazenskopravne šole (čeprav jih je tudi treba upoštevati), temveč na naša družbena gibanja in tendence družbenega razvoja ter na našo prakso. Zaradi tega bo potrebno v pripravah na spremembe v našem kazenskopravnem sistemu opraviti še vrsto raziskav teh družbenih gibanj in prakse. V tej zvezi bo treba opraviti tudi globlje raziskave o družbenih in individualnih pogojih ter vzrokih kriminalitete pri nas. Vse to bi izoblikovalo temeljni odnos naše družbe do kriminalitete, opredelilo smer našega družbenega reagiranja in v zvezi s tem tudi oblikovanje posameznih kazenskopravnih institutov, kot je na primer tudi kazenska odgovornost. Zaradi tega je primeren predlog, ki je bil podan v razpravi, da naj bi namreč prihodnja razpravljanja obogatili tudi s sodelovanjem filozofov, sociologov, psihologov in psihiatrov.

Navedeni problemi so seveda samo delček obsežne in zelo živahne razprave. Glede na to, da je bil s simpozijem sprožen problem kazenske odgovornosti, ki je gotovo eden izmed najbolj občutljivih sestavnih elementov sedaj veljavnega kazenskopravnega sistema, je pričakovati, da se bodo udeleženci simpozija pojavili s svojimi dognanimi prispevki tudi v naši strokovni literaturi.

dr. Ljubo Bavcon

V nadaljnjem objavljamo prispevke slovenskih udeležencev simpozija. Prispevki so nam na voljo v celoti. Za njihovo objavo smo se odločili med drugim tudi zato, ker je iz njih posredno razvidna tehtna vsebina razprave in problemov, ki so bili na simpoziju sproženi.

Dr. Miloš Kobal:

Nekateri diskusijski prispevki se odlikujejo po pogumnem zagovarjanju obstoječih pojmovanj v kazenskem pravu.

Zagovori izvirajo iz prepričanja, da je mogoče kazensko pravo nadaljevati iz nje-